

Fecr Yayınları: 627

ORTA ÇAĐ'DA BİR İSLÂM ŐEHİRİ REY
-Büveyhiler Dönemi-

Furkan ÇELEBİ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŐTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Yakup Akyürek

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĐITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŐTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2022

ISBN: 978-625-8304-74-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŐTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındađ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ORTA ÇAĐ'DA BİR İSLÂM ŐEHİRİ

REY

-Büveyhiler Dönemi-

Furkan ÇELEBİ

Ankara 2022

Furkan ÇELEBİ

1993 yılında Diyarbakır Bismil’de doğdu. Ümraniye Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden mezun oldu. 2016 yılında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi’ni bitirdi. Aynı sene İstanbul Üniversitesi’nde İslam Tarihi alanında yüksek lisans eğitimine başladı ve oradan da 2019 yılında mezun oldu. Hâlihazırda Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde doktora çalışmalarına devam etmektedir. 2016 yılından bu yana Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde İslam Tarihi alanında Araştırma Görevlisi olarak çalışan Çelebi, evli ve bir çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ -----	9
ÖN SÖZ -----	11
GİRİŞ -----	15
1. Konunun Önemi -----	15
2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi -----	16
3. Araştırmanın Kaynakları -----	17
3.1. Coğrafya Kitapları -----	17
3.2. Genel Tarih Kitapları -----	19
3.3. Tabakât, Terâcim ve Ensâb Kitapları -----	21
3.4. Edebiyat Kitapları -----	23
3.5. Konuyla İlgili Yapılan Modern Çalışmalar -----	24
3.5.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar -----	24
3.5.2. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar -----	26
4. Rey Şehriyle İlgili Genel Bilgiler -----	27
4.1. Rey'in Coğrafi Konumu -----	27
4.2. Rey'in Kuruluşu ve İsimleri -----	31

BİRİNCİ BÖLÜM

FETİHTEN BÜVEYHİLERİN SONUNA KADAR REY ŞEHRİNİN ÖZET SİYASİ TARİHİ

1.1. Rey'in Hz. Ömer Döneminde Fethi -----	38
1.2. Emeviler Döneminde Rey Şehri -----	42
1.3. Abbasiler Döneminde Rey Şehri -----	45
1.4. Büveyhiler Döneminde Rey Şehri -----	54

İKİNCİ BÖLÜM

BÜVEYHİLER DÖNEMİNDE REY ŞEHRİNİN FİZİKİ YAPISI

2.1. Merkezî Unsurlar -----	63
2.1.1. Mescit -----	63
2.1.2. Dârü'l-imâre -----	67
2.1.3. Pazar -----	69

2.2. Dış Unsurlar-----	73
2.2.1. Kaleler-----	73
2.2.2. Saraylar-----	75
2.2.3. Rey'in Evleri-----	77
2.2.4. Hapishaneler-----	77
2.2.5. Köprüler-----	80
2.2.6. Han, Hamam ve Kervansaraylar-----	81
2.2.7. Mezarlıklar/Kabristanlar-----	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜVEYHİLER DÖNEMİNDE REY ŞEHRİNİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

3.1. Sosyal Yapı-----	87
3.1.1. Etnik Yapısı-----	88
3.1.1.1. Hürler-----	88
3.1.1.1.1. Farslar-----	88
3.1.1.1.2. Deylemiler-----	89
3.1.1.1.3. Araplar-----	90
3.1.1.1.4. Türkler-----	92
3.1.1.1.5. Kürtler-----	93
3.1.1.2. Köleler-----	95
3.1.2. Dinî Yapısı-----	98
3.1.2.1. Müslümanlar-----	98
3.1.2.1.1. Şiiler-----	98
3.1.2.1.2. Sünniler-----	101
3.1.2.1.2.1. Hanevîler-----	101
3.1.2.1.2.2. Şâfiiler-----	103
3.1.2.1.2.3. Mâlikiler-----	104
3.1.2.1.2.4. Hanbeliler-----	104
3.1.2.1.3. Mu'tezile-----	105
3.1.2.2. Gayri Müslimler-----	107
3.1.2.2.1. Yahudiler-----	107
3.1.2.2.2. Hristiyanlar-----	109
3.1.2.2.3. Mecusiler-----	109
3.1.3. Gelenek ve Görenekler-----	110

3.1.3.1. Giyim ve Kuşam-----	110
3.1.3.2. Evlilikler -----	112
3.1.3.3. Bayramlar ve Törenler-----	113
3.1.3.3.1. Ramazan ve Kurban Bayramları-----	114
3.1.3.3.2. Nevrûz-----	114
3.1.3.3.3. Mihricân -----	115
3.1.3.4. Rey'de Cenaze Merasimleri-----	115
3.2. Rey Şehrinin Ekonomik Yapısı -----	117
3.2.1. Tarım ve Hayvancılık-----	119
3.2.1.1. Meyve Üretimi-----	120
3.2.1.2. Çiçek Üretimi-----	121
3.2.1.3. Pamuk Üretimi -----	121
3.2.1.4. Hayvancılık-----	122
3.2.2. Zanaat-----	123
3.2.2.1. Marangozluk -----	123
3.2.2.2. Demircilik -----	124
3.2.2.3. Dokumacılık -----	125
3.2.2.4. Çanak-Çömlekçilik -----	126
3.2.3. Ticaret -----	127
3.2.3.1. Rey'de Kullanılan Paralar -----	129
3.2.3.2. Rey'de Kullanılan Ölçüler-----	131

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BÜVEYHİLER DÖNEMİNDE REY ŞEHRİNİN İLMÎ VE KÜLTÜREL DURUMU

4.1. Büveyhî Yöneticilerinin İlme Verdiği Önem -----	134
4.1.1. Emirler-----	135
4.1.1.1. Rükûddevle (ö. 366/976)-----	135
4.1.1.2. Fahrüddevle (ö. 387/997)-----	136
4.1.1.3. Mecdüddevle (ö. 420/1029'dan sonra) -----	136
4.1.2. Vezirler-----	138
4.1.2.1. Ebü'l Fadl İbnü'l-Amîd (ö. 360/970) -----	138
4.1.2.2. Ebü'l Feth İbnü'l Amîd (ö. 366/976) -----	140
4.1.2.3. Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) -----	141
4.2. Büveyhîler Döneminde İlmî Gelenek-----	145

4.2.1. Akli İlimler-----	145
4.2.1.1. Tıp -----	146
4.2.1.2. Eczacılık -----	150
4.2.1.3. Kimya-----	151
4.2.1.4. Astronomi-----	152
4.2.2. Nakli İlimler-----	156
4.2.2.1. Kur'an İlimleri-----	156
4.2.2.2. Hadis-----	157
4.2.2.3. Fıkıh -----	160
4.2.2.4. Kelam -----	163
4.2.3. Dil, Edebiyat ve Tarih -----	166
4.2.3.1. Dil-----	166
4.2.3.2. Edebiyat -----	168
4.2.3.3. Tarih ve Tabakât-----	171
4.2.4. Büveyhîler Döneminde Rey'deki Eğitim ve Öğretim Kurumları-----	174
4.2.4.1. Camiler -----	174
4.2.4.2. Varraklar -----	175
4.2.4.3. İlim Adamlarının Evleri-----	178
4.2.4.4. Kütüphaneler -----	181
4.2.4.5. Rasathaneler -----	190
4.2.4.6. Bîmâristanlar-----	191
4.2.5. Rey Şehrindeki Mezhep Çekişmeleri -----	192

SONUÇ-----197

KAYNAKÇA-----201

EKLER -----215

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Adı geçen eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
M.	: Miladî
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
Thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Yayın tarihi yok
v.d.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Şehir tarihçiliği, genel tarihçiliğin alt dallarından bir tanesidir. Bu sahaya son dönemlerde tarihçilerin ilgisi artmıştır. Bunun nedenlerinden biri şehirlerin medeniyet çözümlenmesinde ihraz ettikleri yerin fark edilmiş olmasıdır. Zira medeniyetlerin görünen yüzleri olan şehirlerin farklı yönleriyle incelenmesi, ele alınan medeniyete dair önemli bilgilere ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bir başka ifade ile çok geniş bir coğrafyaya yayılan İslâm dininin oluşturduğu medeniyetlerin bihakkın anlaşılabilmesi için ön plana çıkan İslâm şehirlerinin pek çok yönden incelenmesi gerekmektedir.

Miladî X. asır, İslâm dünyasının siyasî anlamda parçalanmalara maruz kaldığı bir dönem olmasına rağmen ilmî faaliyetler bu parçalanmışlıktan etkilenmemiş, aksine yoğunlaşmıştır. Dahası İslâm kültür ve medeniyetinin altın yüzyılları olarak tarif edilen X ve XI. yüzyıllarda pek çok ilmî merkez oluşmuştur. Rey şehri, bu dönemde tebarüz etmiş İslâm şehirlerinin başında gelmektedir. Hatta Büveyhîlerin Cibâl kolunun başkenti olduğu dönemde Bağdat'tan sonraki en mamûr İslâm şehri olarak tavsif edilmektedir. Bunun nedeni ise söz konusu dönemde siyasî istikrarın sağlanması, pek çok bölgeden insanın ilim öğrenmek için buraya gelmesi ve burada ikamet etmesidir. Rey'in söz konusu durumu, yukarıda zikri geçen miladî X ve XI. asırların İslâm kültür ve medeniyetinin altın çağları olduğu teziyle paralellik arz etmektedir.

İslâm dünyasının hilâfet merkezi olan Bağdat'ı yaklaşık 110 sene hâkimiyeti altında bulduran Şîî Büveyhîlerle ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Çalışmalarını Büveyhîler üzerine yoğunlaştıran Doç. Dr. Ahmet Güner'in ve

fatından sonra bu alanla ilgili düzenli olarak yapılan çalışmaların inkitaya uğradığını söylemek mümkündür. Bu açıdan Büveyhiler dönemini Rey şehri özelinde inceleyen çalışmamızın, bu devletle ilgili yapılacak çalışmalara bir katkı sunmasını temenni ediyoruz.

Çalışmamız bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, coğrafyacıların Rey şehrinin Deylem ve Cibâl bölgelerinden hangisine nispet edilmesi gerektiği konusundaki tartışmalarına değinilmiş ve şehrin bulunduğu coğrafi konumunun jeopolitik önemine katkı sağladığı üzerinde durulmuştur. Rey'de yapılan kazı çalışmalarında şehrin tarihi en az beş bin yıl öncesine götürülmüştür. Bu açıdan hem şehrin kuruluşu hem de isimlendirmesiyle ilgili çok farklı rivayet vardır. Bu rivayetler giriş bölümünde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde şehrin Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedilmesinden başlanarak sırasıyla Emeviler, Abbasiler ve Büveyhiler dönemindeki siyasî durumu hakkında özet bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde, şehrin fizikî yapısının zihinde canlandırılmasının çalışmanın diğer bölümlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı fikrinden hareketle, Rey'in Büveyhiler dönemindeki fizikî yapısı ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle, İslâm şehirlerinin merkezî unsurları olan mescit, dârü'l-imâre ve pazar incelenmiştir. Şehrin geriye kalan diğer fizikî yapıları ise dış unsurlar başlığı altında incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Büveyhiler döneminde Rey şehrinde yaşayan halkın ırkı, dini ve gelenek-görenekleri gibi sosyal konular işlenmiştir. Şehrin Büveyhiler dönemindeki ekonomik durumu da üçüncü bölümde tahlil edilen konular arasında yer almaktadır.

Dördüncü bölümde ise Rey şehrinin Büveyhiler döneminde önemli bir ilim merkezine dönüşmesinin sebepleri üzerinde du-

rumuştur. Bu bölümde ayrıca hem aklı hem de nakli ilimler alanında ön plana çıkan Reyli veya Rey'de uzun seneler ikamet eden ilim adamlarından bahsedilmiştir. Keza bu bölümde küttablar, varraklar ve kütüphaneler gibi şehrin eğitim ve öğretim kurumları hakkında da bilgiler verilmiştir.

Çalışma konusunun hem belirlenmesinde hem de sonraki bütün aşamalarda desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan kıymetli hocam Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez'e şükranlarımı sunarım. Çalışmanın farklı aşamalarında görüş, öneri ve eleştirileriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Nurettin Gemici, Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç, Dr. Öğr. Üyesi Şevket Yıldız ve Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Hançabay hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Lise yıllarımdan bugüne değin bir baba şefkatiyle eğitim hayatıma katkıda bulunan muhterem hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Tülü'ye, Muş Alparslan Üniversitesinde göreve başladığım dönemden itibaren maddi/manevî destek olan oda arkadaşım Arş. Gör. Muhammet Bağçivan'a da teşekkür ederim. Son olarak, bugüne gelmemde en büyük emeğe sahip olan anne-babama ve bu süreçte fedâkarlık gösteren eşime minnettarım.